

Slovenski metajezik in jezikoslovna terminologija v besedilnem kontekstu

V prispevku so obravnavani različni formalni in pomenski vidiki jezikoslovnega metajezika in terminologije. Opisani sta semiotična in pomenska zgradba jezikoslovne terminologije. Poudarjen je pomen besedilnega konteksta pri razumevanju jezikoslovnih pojmov in pri razdvouljanju pomenov terminov.¹

Ključne besede: metajezik, terminologija, jezikoslovna terminologija, slovenske slovnice, kontekst, razdvouljanje

Slovenian Metalanguage and Linguistic Terminology in Context

The paper discusses various formal and semantic aspects of linguistic metalanguage and terminology. The semiotic and semantic structures of linguistic terminology are described. The analysis focuses on the importance of context for understanding linguistic concepts and disambiguating the meanings of terms.

Keywords: metalanguage, terminology, linguistic terminology, Slovenian grammars, context, disambiguation

1 Uvod

Jezikoslovna terminologija in znanstveni (jezikoslovni) metajezik med strokovnimi jeziki zavzemata posebno mesto zaradi semiotičnih posebnosti metajezika. Po drugi strani je jezikoslovna terminologija podobna vsem ostalim terminologijam v gradnji pojmovnih hierarhij in glede vedenja jezikoslovnih terminov v besedilu.

2 Semiotične in formalne značilnosti jezikoslovne terminologije

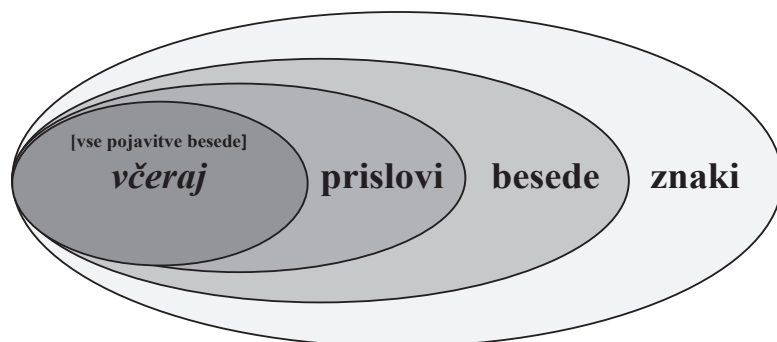
J. Rey-Debove (1997; prim. Trojar 2023) deli leksiko določenega jezika na 3 množice: (1) množico leksemov za opisovanje zunajjezikovne stvarnosti (npr. *jezero*, *sprehajati se*), (2) množico metajezikovnih leksemov, ki se uporabljajo za opisovanje jezika/jezikov (npr. *povedati*, *reči*, *samostalni*, *glagol*), in (3) množico leksemov, ki so nevtralni v smislu metajezikovnosti, vendar pa v določenih kontekstih lahko pridobijo metajezikovno vrednost (npr. *nova* v besedni zvezi *nova beseda*). Jezikoslovna terminologija torej sodi v 2. zgoraj navedeno množico, pri tem pa je treba opozoriti, da je jezikoslovna terminologija del specifičnega podtipa metajezika, tj. znanstvenega metajezika, medtem ko obstaja tudi neznanstveni podtip metajezika, ki se uporablja v vsakodnevem sporazumevanju in ga zaznamujejo (neznanstvene) metajezikovne besede, kot so *reči*,

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARIS.

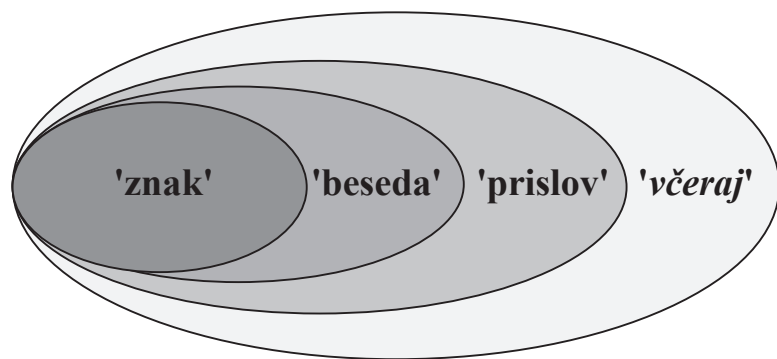
izjaviti, zapisati, beseda. Metajezikovne besede se lahko opiše s formulo $I_1(I_x(V_x))$, npr. $I_{\text{prislov}}(I_x(V_x))$,² pri čemer je I_{prislov} zaporedje črk oz. glasov $p + r + i + s + l + o + v$, indeks x pa nakazuje, da ta metajezikovna beseda zastopa množico različnih besed v primarnem jeziku (konkretno: množico vseh prislovov), npr. *prijeto, hitro, včeraj*.

Za opis jezikoslovne terminologije je ključnega pomena koncept *avtonima* (gl. Rey-Debove 1997; Trojar 2023). Gre za elemente primarnega jezika, ki so citirani v metajeziku, s formulo $I_1(I_1(V_1))$, pri čemer se avtonimi načeloma formalno (oblikovno) prekrivajo z elementi primarnega jezika (izjeme so denimo leksikalizirana imena nekaterih črk v izgovoru, npr. [pə] kot ime za črko *p* in ne za zlog *pe*, ali črk, ki ne sodijo med 25 črk slovenske abecede, npr. črka [ípsilon] v besedi *dandy* izgovorjena kot [i]).

Slika 1 spodaj na primeru prislova *včeraj* prikazuje verigo vsebovanosti razredov znakov, slika 2 pa verigo vsebovanosti razredov intenzij poimenovanj za znake.

Slika 1: Vsebovanje razredov znakov, prirejeno po Rey-Debove (1997: 39).

Slika 2: Vsebovanje razredov intenzij poimenovanj za znake, prirejeno po Rey-Debove (1997: 39).

² I označuje izraz, V pa vsebino. Običajni jezikovni znak v primarnem jeziku ima formulo $I_1(V_1)$.

Sliki 1 in 2 torej prikazujeta, da se razreda avtonimov »*včeraj*« in »*v'včeraj'*« nahajata na začetku oziroma na koncu verig medsebojne vsebovanosti razredov (ti verigi vsebovanosti seveda nista popolni, ker ne vključujeta vseh možnih vmesnih razredov, npr. *časovni prislov*). Tipična metajezikovna izjava »*Včeraj* je prislov« je sestavljena iz klasičnejše metajezikovne besede (termina) »prislov« in avtonima »*Včeraj*«. V metajeziku so avtonimi praviloma samostalniki, in to velja tudi za avtonim »*Včeraj*«. Jasno je, da jezikoslovci pri opisovanju lastnosti besed in razredov besed opisujejo njihovo vedenje v primarnem jeziku (npr. ugotovitve tipa »prislovi z okoliščino določajo glagolsko dejanje«), vendar metajezikovne trditve podrazumevajo avtonimizacijo (citiranje, navajanje) prvin primarnega jezika, tj. njihovo iztrganje iz primarnega jezika in »popredmetenje« (načeloma posamostaljenje), ter nato vključitev v metajezik. Zato je na dnu oziroma na vrhu zgoraj opisanih metajezikovnih verig avtonim (s standardno formulo $I_1 (I_1 (V_1))$) in ne jezikovni znak iz primarnega jezika (s formulo $I_1 (V_1)$). Pri prislovu *včeraj*, ki je beseda tako v primarnem jeziku kot v metajeziku, se položaj avtonima kot skrajnega člena zdi na prvi pogled protiintuitiven, vendar le-ta postane jasnejši, ko gre za enote, ki so na višji ali nižji ravni od besede: avtonim *-ski* je v metajeziku naglašena beseda [skí], v primarnem jeziku pa priponsko obrazilo *-ski* nikoli ne nastopa samostojno (npr. v *slovenski*) in je tudi vedno nenaglašeno.³ Avtonim *-ski* je najnižji člen v verigi vsebovanosti metajezikovnih znakov (npr. kot del ekstenzije termina *priponsko obrazilo*), ker mora biti element primarnega jezika v metajeziku zastopan tako, da ima materialno substanco, da se ga v metajeziku sploh lahko tematizira (se o njem piše, govori, se ga vključuje v pojmovne hierarhije), pri čemer mora imeti status najmanj (fonološke/pravopisne) besede.

Pretvorba elementa primarnega jezika v avtonim in nato njegova (načeloma poljubna) segmentacija torej nujno predhajata izdelavo konceptualnih oz. poimenovalnih verig, kot sta prikazani na slikah 1 in 2, poleg tega pa isti element primarnega jezika lahko vstopa v več različnih hierarhij (npr. *-ba* v *prerokba* je lahko priponsko obrazilo, zlog, zaporedje glasov itd.). Poudariti je treba, da avtonimizacija in nadaljnja segmentacija avtonimov sodita v osnovno metajezikovno kompetenco vsakega govorca in omogočata različne metajezikovne dejavnosti, kot je denimo rima (npr. »Kaj se rima na *vaba*?« »*Raba, Laba, žaba*«), hkrati pa je tudi izhodišče za znanstveno ukvarjanje z jezikom. Neznanstvene metajezikovne ugotovitve se lahko prekrivajo z znanstvenimi (*-ba* v *prerokba* je isto kot *-ba* v *pogodba*) ali pa ne (*-ba* v *žaba* proti *-ba* v *pogodba* z vidika morfološke členitve). Naloga jezikoslovja je izdelati eksplicitna pravila, ki razločujejo med znanstvenimi in neznanstvenimi segmentacijami glasovne verige.

3 Pomenske značilnosti jezikoslovne terminologije v odvisnosti od besedilnega konteksta

V tradicionalni terminologiji (v t. i. pojmovnem pristopu) velja, da klasična definicija (*per genus et differentiam*) izčrpno zajame (opiše, izrazi) vsebino pojma, ki ga označuje

³ Tako je kvaziparadoks tipa »*-ski* je naglašen« nepravilna metajezikovna trditev o priponskem obrazilu *-ski* v primarnem jeziku, a pravilna metametajezikovna trditev o metajeziku (navidezni paradoks nastane, če ni na voljo dovolj konteksta za razjasnitev, za katero raven opisa gre). Jezikoslovje kot metajezik načeloma vedno opisuje razmere in odnose v primarnem jeziku (kjer je *-ski* vedno nenaglašen).

termin. Pojemovni pristop k terminologiji, ki se ukvarja predvsem s praktičnim delom izdelave terminoloških slovarjev, t. i. terminografijo, načeloma priznava tri vrste definicij, in sicer intenzijsko definicijo (abstrahirani pomen termina, praviloma izražen z že omenjeno klasično definicijo), ekstenzijsko definicijo (naštevaje neposredno podrednih pojmov⁴), intenzijsko-ekstenzijsko definicijo (kombinacija obeh prej omenjenih definicij, prim. npr. definicijo farmacevtskega termina *aldoza* v Humar idr. (2020): 'monosaharid z aldehydno funkcionalno skupino, npr. glukoza, manoza, riboza, ksiloza' – intenzijsko definicijo tu kot zgledi dopolnjujejo termini, ki označujejo vrste *aldoze*).⁵ Pri zgoraj naštetih vrstah definicij je treba poudariti, da gre za terminološke (terminografske, slovarske) definicije⁶ in ne nujno za definicije, ki se pojavljajo v strokovnih in znanstvenih besedilih; terminološke definicije so značilnost določene besedilne vrste (terminološkega slovarja) in niso nujno ustrezne v drugih besedilnih vrstah ter drugih kontekstih rabe, prav tako pa njihova prisotnost ali odsotnost v strokovnih in znanstvenih besedilih ne pove ničesar o (ne)znanstvenosti konkretne stroke, ne v sedanjosti in ne v preteklosti (prim. analizo definicij pojma *samostalnik* v slovenskih slovnica, gl. Trojar 2015). V nadaljevanju sledijo nekatera opažanja v zvezi s pomenskim vidikom jezikoslovne terminologije, ponazarjalni zgledi pa so navajani iz slovenskih jezikoslovnih besedil, zlasti slovnice.

3.1 Celotna razsežnost pojma se pokaže skozi rabo termina v sobesedilu

Tradicionalna terminologija (pojemovni pristop) kot eno izmed temeljnih razlik med besedo v splošnem jeziku in terminom navaja (ne)odvisnost od konteksta: beseda je odvisna od konteksta, medtem ko termin ohrani svoj pomen v vseh kontekstih. Pomen termina predstavlja pojem, ki ga označuje termin in je določen s položajem, ki mu je dodeljen v pojmovnem sistemu stroke.⁷ Osrednjo vlogo pri tem igra definicija, ki v pojmovnem pristopu velja za jezikovno ubeseditvev pojma.⁸ Pojemovni pristop neodvisnost terminov od konteksta sprejema kot metodološko predpostavko predvsem zato, da upravičuje svoje metode dela: vir definicij (avtorji) so področni strokovnjaki iz določene stroke, ki pri delu načeloma ne

⁴ Na tem mestu velja opozoriti na dejstvo, da se tudi v terminološki literaturi pojavljajo različna pojmovanja *ekstenzije*: standard SIST ISO 1087:2021 *Terminološko delo in terminološka znanost - Slovar razume ekstenzijo* kot 'množico vseh predmetov [...], ki jim ustreza pojem [...]' (str. 1); Arntz, Picht in Schmitz (2014: 53) navajajo nemški standard DIN 2342, kjer je *ekstenzija* definirana kot celota podrednih pojmov določenega pojma na isti hierarhični ravni. Wüster (1991: 9) in Felber (1984: 116) razumeta *ekstenzijo* v obeh navedenih pomenih. Razlika je pomembna zato, ker je jezikoslovje unikatno v tem, da lahko v svojih definicijah našteje ekstenzijo v smislu naštevanja nosilcev (posameznih objektov) (ki pa niso zunajjezikovni, pač pa »znotrajjezikovni«, tj. avtonimi), npr. *osebni povratni svojilni zaimek: svoj*.

⁵ Prim. tudi Žagar Karer (2011: 40–1).

⁶ Pravila za pisanje terminoloških definicij so v terminologijo prišla iz filozofije in logike (gl. Wüster 1931, 1991; Felber 1984), številna izmed teh pravil se uporabljajo tudi v leksikografiji (npr. izogibanje krožnosti).

⁷ Treba je jasno poudariti, da je bila dunajska šola terminologije, katere začetnik je bil avstrijski inženir Eugen Wüster (1898–1977), popularizirana s strani Wüsterjevega sodelavca Helmuta Felberja (zlasti je bil vpliven njegov zgoraj citirani Terminološki priročnik, Felber 1984, prim. tudi Felber 1995). Felber se je pri pisanju sicer skliceval na Wüsterja, vendar se je v marsičem od njegovih izvirnih idej precej oddaljil. To velja tudi za vlogo konteksta: Wüster je ne le identificiral dve vrsti konteksta (neposredni besedni kontekst in širši situacijski kontekst, prim. razdelek 3.2, opomba 26), pač pa je kontekstu pripisoval zmožnost, da lahko razdvoumi pomen termina (npr. pri večpomenskih terminih), gl. Trojar (2017a, 2017b, 2025).

⁸ Pojemovni pristop dopušča, da se namesto definicije navede razlaga, kadar ni mogoče navesti definicije pojma. Razlaga je opis pojma, ki za razliko od definicije ne določi njegovega položaja v pojmovnem sistemu (gl. Felber 1984: 160).

analizirajo pojavitev terminov v neposrednem besedilnem okolju, oziroma vsaj ne na tak način in ne v tolikšnem obsegu kot leksikografi. V avtentičnih strokovnih in znanstvenih besedilih so lahko definicije zelo različne (prim. Pearson 1998) in jih je kot takšne včasih težko prepoznati, kar zahteva od raziskovalcev precej več interpretativnega dela.

V raziskavi so bile pregledane pojavitve termina *samostalnik* (tudi pridevnika *samostalniški* ter prislovov *samostalniško* in *samostalno*) v 2. izdaji *Slovenske slovnice* (Bajec idr. 1964).⁹ Spodaj je naveden izbor pojavitvev, ki je v nadaljevanju komentiran, pri čemer je pozornost usmerjena na vpliv konteksta.

samostalnik (samostalniški, samostalniško, samostalno)

Bajec idr. (1964)

1. Če je ime sestavljeno iz določilnega pridevnika in **samostalnika**, ki ni zemljepisno občno ime, se pišeta pridevnik in **samostalnik** z veliko začetnico: *Stara Vrhnika, Dolenji Logatec, Mala Nedelja ...* (str. 51).
2. Latinski **samostalniki** na *-io* (ž) spreminjajo pripono po naših jezikovnih pravilih, vendar ne zmerom z enakim poudarkom: *agitácija, ákcija, deklarácija ...* (str. 89).
3. Tako si je ustvaril dve skupini besed: s prvo poimenuje vzporednost stvari, to je **samostalnik** ali substantiv, z drugo pa zaznamuje dogajanje v času, to je glagol ali verbum (str. 111).
4. Besede, ki jih vzdevamo predmetom in pojmom, so **samostalniki** (str. 131).
5. *Dobro* se samo hvali. *Svoji* moramo s sabo držati. Kjer se prepirata *dva, tretji* dobiček ima. *Obljubiti* in *dati* je dvoje. Bolje *drži ga* kot *lovi ga*. *Skoraj* ni nikoli zajca ujel, *komaj* ga pa je. To bo *joj*.
Ležeče tiskane besede (pridevniki, zaimki, števniki itd.) bi se dale nadomestiti s **samostalnikom**. Vse besedne vrste se utegnejo rabiti **samostalniško** (str. 151).
6. *Zdravi bolnega* nese. V *kalnem* se dá ribariti. *Tujega* nočemo, *svojega* ne damo! *Primorska* vabi.
Pridevniki se rabijo v stavku kot prilastki in povedna določila. **Samostalniško** rabljeni pridevniki so lahko isti stavčni členi kakor **samostalniki** (str. 167).
7. Zaimka *kdo?* in *kaj?* se ne moreta uporabljati z odnosnim **samostalnikom**, ker z njima po samostalniku ravno vprašujemo. Rabita se torej kakor **samostalnika** ali **s a m o s t a l n o**. Vsi drugi vprašalni zaimki pa se rabijo kakor pridevniki ali p r i d e v n o (str. 179).
8. Števniki od 5 naprej so v imenovalniku in tožilniku edninski **samostalniki** sr. sp. in se vežejo s prilastkom v rodilniku. V odvisnih sklonih so glavni števniki po obliki enaki vrstilnim števnikom v množini in se vežejo z odnosnim **samo-stalnikom** kot pridevniki (str. 194–5).

⁹ Kreпки tisk je za označevanje pojavitve termina dodal avtor, ostali poudarki (npr. razprti tisk) so prisotni v izvirniku. Če je kreпки tisk prisoten v izvirnem besedilu, je to posebej označeno.

9. Razen gospodarja je bilo na Polesku še *troje* glav prebivalstva. Dokaj jo baronov snubi, *troje* iz dežele laške, *troje* iz dežele nemške, *troje* iz Štajerske in Kranjske. Na dvorišču se igra *petero* otrok. Za mizo je sedelo *desetero* ljudi, vsak je bil svet zase.

V teh primerih je ločilni števec rabljen kot **samostalni**k s prilastkom v rodilniku (kakor števniki od 5 dalje). Napoveduje nam povsod število posameznih oseb ali predmetov, a s svojo obliko obenem opozarja na različnost teh posameznikov. Po obliki so **samostalniki** srednjega spola, a se ne sklanjajo, tako da so postali že pravi prislovni izrazi količine (str. 199).

10. Ležeče tiskane oblike so tvornosedanji deležniki na -č; delamo jih samo od nedovršnikov; od dovršnikov ga ima le glagol *reči*: *rekóč*. Po osnovi in izvoru so to glagolske oblike, po obrazilih in stavčni rabi pa pridevniki; v stavku nam rabijo kot prilastki ali **samostalno** rabljeni pridevniki in se spreminjajo oblikovno kakor drugi pridevniki, le stopnjevanja z obrazili ne poznajo (str. 261).
11. Medtem ko nam osebne glagolske oblike kažejo dejanje, kako ga opravlja osebek, nam **samostalniki** povedo le ime dejanja; imenujemo jih glagolnike (str. 264).
12. Glagolniki so **samostalniki** po obliki in zvezi. Glagolski osebek in tožilniški predmet sta izražena s prilastkom v rodilniku. Kadar tak rodilnik nadomešča osebek, je osebkov, kadar pa predmet, je predmetni rodilnik (str. 266).
13. Zarja je oblivala *vrh*. Visoko *vrh* planin stojim.
Iz gornjih primerov vidimo, kako so **samostalniki** dobili prislovni in predložni pomen. [...] Za predloge nam rabijo tudi **samostalniki** in prislovi. To so nepravi predlogi (str. 290).
14. Osebkova beseda je **samostalni**k ali kakšna druga **samostalniško** rabljena beseda (pridevnik, zaimek, nedoločnik, prislov itd.) (str. 308).

Navedene pojavitve kažejo naslednje:

3.1.1 Pojem *samostalni*k deluje na vsaj naslednjih ravneh: samostalni kot oblikoslovno-skladenjska enota (npr. pojavitvev *samostalnika* v zgledu 1, pojavitvev *samostalnikom* v zgledu 5, pojavitvev *samostalniki* v zgledu 6, pojavitvi v zgledu 8, pojavitvev *samostalniki* v zgledu 9), *samostalni*k kot pomenska enota (pojavitvi v zgledih 3 in 4), *samostalni*k kot formalna (oblikovna) enota, sestavljena iz zaporedja črk/glasov (pojavitvev *samostalni*k v zgledu 1, pojavitvev v zgledu 2). Ravni, na katerih deluje pojem *samostalni*k, so lahko pri posamezni pojavitvi termina *samostalni*k prisotne hkrati, ni pa nujno.¹⁰ Včasih je

¹⁰ Prim. *Slovensko slovnico*, kjer Toporišič (2000: 273–6) pri opisovanju *samostalniške besede* navaja skladijske in pomenske lastnosti, omenja izvor in njihove vrste, druge inherentne lastnosti konverznost in vezavnost (te snope lastnosti si je mogoče zamisliti kot omenjene ravni opisa). *Samostalni*k te ravni pravzaprav zgolj podeduje od *besede* (npr. fonološka beseda, pravopisna beseda, beseda v skladijskem smislu ...), ker je *samostalni*k »vrsta besedek«. O kriterijih besednih vrst v slovenščini gl. npr. Grošelj (2015), ki uporablja pomenski, oblikoslovni in skladijski kriterij za delitev besednih vrst. Omenjene ravni si je mogoče predstavljati tudi kot vzporedne pasove, ki so v diagramu postavljeni eden nad drugega, znotraj tega diagrama pa se kot npr. kot krog vrise konkretna pojavitvev (pojma), ki lahko zaseda enega ali več pasov hkrati. Ti pasovi bolj ali manj ustrezajo tradicionalnim ravninam jezikoslovnega opisa. Za potrebe tega članka je opis ravni nekoliko poenostavljen, združeni sta npr. oblikoslovna in skladijska raven. Podrobnejša analiza obsežnejšega korpusa jezikoslovnih besedil bi omogočila celovitejšo identifikacijo ravni, pri čemer je mogoče pričakovati razlike v kompleksnosti opisa pojmov (npr. število ravni opisa) med posameznimi avtorji in skozi zgodovino jezikoslovja.

posamezna raven izrecno izpostavljena (npr. v zgledu 12: »Glagolniki so samostalniki po obliki in zvezi«, tj. samostalnik kot oblikoslovno-skladenjska enota), pri čemer so druge lahko potisnjene v ozadje, so nerelevantne ali blokirane.¹¹ To pomeni, da kontekst v konkretni pojavitvi termina lahko vpliva na aktivacijo posameznih značilnosti (sestavin) pojma. V zgledu 2 (»Latinski samostalniki na *-io* (ž) spreminjajo pripono po naših jezikovnih pravilih«) je *samostalnik* obravnavan kot formalna enota z določeno obliko (konkretno gre za latinske *samostalnike* na *-io*), pomenska raven (*samostalnik* kot pomenska enota) pa v tem zgledu ni relevantna.

3.1.2 V Slovenski slovnici je v poglavju Oblikoslovje v podpoglavju o samostalniku zatrjevano: »Besede, ki jih vzdevamo predmetom in pojmom, so samostalniki« (str. 151). Navedena trditev seveda ni klasična intenzijska definicija (prim. Trojar 2015). V nadaljevanju podpoglavja je omenjena delitev na lastna, občna, skupna in snovna imena, našteje pa so še naslednje kategorije: spol, število, sklanjatev. Poglavje o oblikoslovju ne ponudi hierarhizacije teh lastnosti v smislu, katera izmed njih je definicijska. Je pa to mogoče razbrati iz drugih mest v slovnici, zlasti sta povedni pojavitvi v zgledih 8 in 9: števnik od 5 naprej in ločilni števnik so okvalificirani kot samostalniki, in sicer zaradi srednjega spola in vezave rodilniškega prilastka.¹² Šele na tem mestu se Slovenska slovnica najbolj približa klasični definiciji *samostalnika*, in še to v mejnem primeru,¹³ pa tudi ne na ekspliciten način. To definicijo je mogoče na kratko zapisati tako: *samostalnik* = [+ besedna vrsta] [+ inherentni srednjispol] [+ sposobnost rodilniške

¹¹ V terminologiji bi značilnosti (v leksikologiji je govora o pomenskih sestavinah), aktivirane/blokirane na posamezni ravni, najverjetneje umestili med dopolnjevalne (oz. nebstvene) značilnosti, ki niso nujne za opis oz. razumevanje pojma (prim. Žagar Karer 2011: 28; SIST ISO 1087:2021, str. 3). Problem je v tem, da pogosto ni vnapij (tj. pred eksplicitnim definiranjem pojma) jasno, katere značilnosti pojma so bistvene in katere nebstvene, sploh če strokovno/znanstveno besedilo ni usmerjeno v podajanje definicij, pač pa bolj v enciklopedično opisovanje pojmov (primera slednje usmeritve sta tudi Toporišičeva *Slovenska slovnica* in *Slovenska slovnica* Bajca idr., gl. naslednji razdelek). Za primerljivo analizo pojma *pojem* (nem. *Begriff*) gl. Trojar (2017b).

¹² Ta trditev *Slovenske slovnice* (Bajec idr. 1964) v zgodovini slovenske slovnice seveda ni nova. Prim. npr. Vodnik (1811: 49): »*Pét* ino vfe druge pervoobrasne ftevila naprej fo v' imenvavnimu ino toshivnimu padeshu prave iména, tedaj rezhemo: *pet golobov je perletélo, jafstrob je fheft golobov pojedel, imam defet ovz, dvanaift slatih dam sa to blago.*« (po Kopitarju 1809: 276), podobno tudi npr. Janežič (1863) in Breznik (1934). V različnih slovnica je različno nianisirana: vse slovnice ne omenjajo, da gre pri teh števnika (»samostalnika«) za srednji spol, prav tako večinoma ne omenjajo vezave rodilniškega prilastka. Prim. pa opozorilo, ki ga navaja Šuman (1881: 275): »Poved pri glavnih števnika od *pet* naprej stoji v jednini in v srednjem spolu: *pet hiš je zgorelo; minolo je sedem let*; iz te prikazni se ima sklepati, da stoji tu števnik v tožilniku a ne v imenovalniku, kakor v nemškem in klasičnih jezika, in da imamo tu bez podmeta stave pred seboj, Mikl. 391.« Prim. tudi Miklosich (1868–1874: 391), Vincenot (1975: 196; Vincenot govori o »neosebni glagolski strukturi v srednjem spolu«), Toporišič (2000: 630; Toporišič govori o enodelnim glagolskim stavkom podobnih dvodelnih stavka z osebkom, sestavljenim iz neujemalnega izraza količine in vršilca dejanja v rodilniku, ter povedkom v 3. os. ednine srednjega spola; števnika so pri Toporišiču vrsta privedniške besede), Ahačič (2024a, 2024b). V zvezi s problematiko števnika gl. tudi Toporišič (1982), Jelovšek (2022), Uhlik, Žele (2023, 2024). Za pregledne opise slovenskih slovnica gl. Ahačič (2015).

¹³ O mejnem primeru lahko govorimo zato, ker števnika od 5 naprej v imenovalniku in tožilniku prav gotovo niso tipični samostalnika: manjka jim vsaj popolna sklanjatev.

vezave].¹⁴ Definicija *samostalnika* je implicitno vsebovana v besedilu slovnice in je rezultat interpretativnega terminološkega dela.¹⁵ Ključno spoznanje je, da se je treba terminološkega dela lotiti z natančnim študijem pojavitev termina v besedilih, saj šele celota pojavitev termina poda popolnejšo sliko pojma.

3.1.3 Metajezik *Slovenske slovnice* je zanimiv tudi z vidika opisa konverzije¹⁶ in samostalniškega značaja leksemov. V zgledu 5 so navedeni primeri izvorno nesamostalniških besednih vrst, ki so rabljene kot samostalniki; sekundarna narava konverzije je nakazana z glagolom *utegniti* (»se utegnejo rabiti samostalniško«; *utegniti* 'izraža možnost uresničitve dejanja ali stanja', *SSKJ2*) in s prislovom *samostalniško*. Slovnica dokaj dosledno označuje konverzijo z zvezo glagola *rabiti* in prislovoma *samostalniško/samostalno* (zgledi 5, 6, 10, 14). V zgledu 7 v zvezi z vprašalnima zaimkoma *kdo* in *kaj* ne gre za konverzijo; slovnica opisuje njun samostalniški značaj na skladenjski ravni (uporabljen je veznik *kakor samostalnika* oz. prislov *samostalno*, kar implicira da nista prava samostalnika, imata pa določene njegove lastnosti, prim. razdelek 3.1.4). Avtorji *Slovenske slovnice* torej tudi z razlikovalno rabo terminoloških in neterminoloških izraznih sredstev nakazujejo razliko med samostalniki in posamostaljenji oziroma nakazujejo samostalniški značaj leksema.

3.1.4 Trditve slovničarjev, kot so »števniki od 5 naprej so v imenovalniku in tožilniku edninski samostalniki«, so zanimive predvsem zato, ker razkrivajo naravo slovničnih kategorij oz. kako so slovničarji obravnavali slovnične kategorije. Izražati trditve tipa »števniki X so samostalniki« bi na prvi pogled moralo rezultirati v pomenski anomaliji tipa »*miza Y je stol« (pri čemer je *miza Y* konkretni primerek *mize* (je torej posamezni objekt, konkretni nanosnik), *stol* predstavlja kategorijo *stolov*, tako *stol* kot *miza* pa sta

¹⁴ Takšna definicija je blizu sodobnega razumevanja *samostalnika* v slovenskem jezikoslovju, ki je zelo koncizno izraženo pri Vidovič Muhi (2013: 37): »Samostalnišnik oz. samostalniška beseda kot jedro imenske zveze je v svojih definicijskih skladenjskih vlogah – osebek in ev. predmet –, določen s kategorijo spola, zato se v Slovarju upravičeno pojavlja kot besednovrstni označevalec.« Avtorica sicer opozarja tudi na spol pri samostalniških zaimkih. Na to, da gre za besedno vrsto ([+ besedna vrsta]), je mogoče sklepati npr. po opisu besednih vrst v poglavju Besedno gradivo (Bajec idr. 1964: 111–2).

¹⁵ Pri tem se je treba zavedati, da pri takšnem interpretativnem delu z gradivom iz zgodovine znanosti (jezikoslovja) gre v določeni meri za projekcijo sodobnega (poznejšega) vedenja na zgodnejše gradivo. Kot rečeno: zgoraj omenjena definicija je rezultat interpretacije, prav tako odsotnost eksplicitne intenzijske definicije v besedilu ne pove nič o (ne)znanstvenosti slovnice. Četudi števniki od pet naprej v imenovalniku in tožilniku s stališča današnjega jezikoslovja sinhrono niso pojmovani kot samostalniki, je v okviru Slovenske slovnice (Bajec idr. 1964) ta karakterizacija smiselna in informativna. Prim. Babič (2003: 147) za stanje v stari cerkveni slovanščini: »Števniki od **единъ** do **четыре** (tudi pri sestavljenih) števniki so sintaktično v funkciji *prilastka*: v zvezi *števnik + samostalnišnik* se v spolu, sklonu in številu ujemajo s samostalnikom (sklanjajo se vse komponente besedne zveze), od **пять** dalje (tudi pri sestavljenih števniki) pa so v funkciji *samostalnika*: v besedni zvezi *števnik + samostalnišnik* je števnik jedro, samostalnišnik pa njegov neujemalni prilastek v gen. pl. (sklanja se samo ustrezna oblika števnik) ...«

¹⁶ Gl. Legan Ravnikar (2021) o merilih za prepoznavanje konverzije v leksikografski praksi in Žele (2022) o konverziji in podobnih pojavih v slovenščini.

na ravni leksikalnega sistema vzporedni podpomenki nadpomenke *pohištvo*¹⁷). Kako torej interpretirati takšne trditve?¹⁸ Tudi trditev »števniki od 5 naprej so v imenovalniku in tožilniku edninski samostalniki« je mogoče smiselno interpretirati, če jo interpretiramo kot pripis lastnosti in ne kot pripis kategorije, gre za razred števnikov, ki imajo s samostalniki skupni srednji spol in rodilniško vezavo.¹⁹ Njihova primarna uvrstitev je še vedno znotraj besedne vrste števnikov (osnovno klasifikacijsko načelo za vzpostavitev besedne vrste števnikov je pomensko), del števnikov pa ima iste lastnosti kot samostalniki na eni izmed ravni pojma, tj. kot samostalniki kot oblikoslovno-skladenjska enota (gl. 3.1.1).²⁰ Trditev »števniki X so samostalniki« ne spremeni (ne poskuša spreminjati) kategorije opisovanega predmeta (števniki), pač pa mu le pripiše določene lastnosti (lastnosti samostalnika).²¹ Takšne uvrstitve so lahko posledica heterogenih lastnosti

¹⁷ Prim. Vidovič Muha (2013: 192–3), ki govori o raznopomenskosti (heteronimiji) med vzporednimi podpomenkami. Vzporedne podpomenke imajo skupno nadpomenko (UPS), na soredni ravni pa jih zaznamuje izključevalnost drugih RPS. Povedni so zgledi, ki jih navaja Vidovič Muha (2013: 193): »Trditev *To je češnja* izključuje trditev *To je jablana* oz. vsako tovrstno identifikacijsko trditev v zvezi s vzporednimi podpomenkami (kohiponimi), drugače: trditev *To drevo je češnja* vsebuje negacijo trditve *To drevo je jablana* itd. Razmerje izključevalnosti, določeno z ločnim veznikom *ali* – *ali*, kot definicijski za raznopomenskost, onemogoča tudi besedilno zamenljivost raznopomenk – če hočemo seveda ohraniti obvestilno korektnost: *Drevo je ali češnja ali jablana*, *Pes je ali lovski (pes) ali ovčarski (pes)* ipd.« Prim. tudi Cruse (1986: 150).

¹⁸ Podobne trditve v slovnicaх niso redke in tudi ne povedo ničesar o (ne)znanstvenosti slovnice. Prim. nadaljevanje zgleда 8 v Bajec idr. (1964: 194–5): »V odvisnih sklonih so glavni števniki po obliki enaki vrstilnim števnikom v množini in se vežejo z odnosnim samostalnikom kot pridevniki.«; Majar (1850: 40): »Čisla izhadjajoča na *ič*, na *krat* in *put* so pravi prislovi; postavim: prvič, drugič, trečič ...«.

¹⁹ Tu je treba poudariti, da s tem ne zatrujemo, da so omenjeni števniki res samostalniki, pač pa gre za interpretacijo oz. osmišljanje trditve avtorjev *Slovenske slovnice* (Bajec idr. 1964).

²⁰ Pri interpretaciji trditve »števniki od 5 naprej so v imenovalniku in tožilniku edninski samostalniki« je ob predpostavki monokategorizacije (tj. načela, da se predmet lahko uvrsti v eno samo kategorijo, gl. Auroux 1993: 186) verjetno treba dopustiti določeno stopnjo metaforičnega pomenskega prenosa: »števniki x so samostalniki« se torej razume: »števniki x so oblikoslovno-skladenjsko kot samostalniki« (UPS je pri samostalniki z besedne vrste posplošena na besedo, RPS [+ inherentni srednji spol] in [+ sposobnost rodilniške vezave] pa sta ohranjeni; gre seveda za neleksikalizirano (besedilno) metaforo). Ob predpostavki načela polikategorizacije, tj. dopuščanja, da je predmet uvrščen v več kot eno kategorijo hkrati (gl. Auroux 1993: 186), pa je konkretni števniki (razred števnikov) lahko hkrati član kategorij *števniki* in *samostalniki* (v tem primeru ni potrebe po postuliranju metaforičnega prenosa). Tudi tu se pokaže, da je interpretacija pomena termina odvisna od načela, ki se ga pri tem uporabi (monokategorizacija, polikategorizacija). Slovnice namreč redko eksplicirajo klasifikacijska načela, uporabljena pri opisovanju in razvrščanju jezikovnih pojavov.

²¹ Izjavo »števniki od 5 naprej so v imenovalniku intožilniku edninski samostalniki« velja primerjati s podobnimi trditvami o ločilnih števnikiх, navedenimi v zgledu 9 (gl. zgoraj). Zadnja od navedenih trditve pove, da so ločilni števniki »po obliki« samostalniki srednjega spola, ki pa »se ne sklanjajo«, »tako da so postali že pravi prislovni izrazi količine«. S tem so ločilnim števnikom pripisane določene samostalniške lastnosti, a je hkrati opozorjeno na posebnost teh »samostalnikov« (»se ne sklanjajo«, torej ne gre za prave ali vsaj ne običajne samostalnike, prim. spodaj navedeni zgled z nekaj možmi). To potrjuje, da pri enačenju tipa »števniki je samostalniki« gre za pripis izbranih lastnosti samostalnika in ne za prekategorizacijo v samostalniki. Za spremembo kategorije gre na relaciji ločilni števniki → količinski prislovi (prislov mere, prislovni izraz količine), vendar pa slovnica na mestu, kjer opisuje količinske prislove (Bajec idr. 1964: 284–5; npr. desetkrat, več ljudi več vidi, z nekaj možmi) ne navaja ločilnega števnik/količinskega prislova troje. Tu se ponovno pojavi vprašanje, ali slovnica dopušča pripadnost elementa več kategorijam hkrati oziroma kako interpretirati takšna mesta v slovnici.

jezikovnih predmetov.²² Smiselno pa je od tega ločevati razlike med slovniciami, ki nastanejo zaradi razlik v hierarhizaciji urejevalnih (klasifikacijskih) načel.²³

Analiza termina *samostalnik* pokaže, da je jezikoslovno terminologijo treba nujno preučevati v neposrednem metajezikovnem kontekstu. Analiza rabe terminov lahko razkrije implicitne predpostavke avtorjev o izbranem pojmu. Pri analizi metajezika je treba pozornost posvetiti tudi ubeseditvam (kar vključuje stilistična sredstva, kot je npr. komparacija), saj je lahko kategorizacija pojavov nakazana ali jasno označena z izbiro jezikovnih zgradb.

3.2 Odvisnost jezikoslovne terminologije od konteksta

Zgoraj omenjeno razlikovanje med *besedo* in *terminom*, kakor ga pojmuje pojmovni pristop (konkretno Felber 1984: 107–8, 167–8; 1995: 44), je izrazito problematično. *Beseda* naj bi lahko imela številne nedefinirane pomene, med katerimi ni jasnih meja, pomenom *besed* pa naj bi bile pridružene številne pomenske nianse,²⁴ specifična pomenska niansa pa je določena šele v kontekstu rabe *besede*, zato je *beseda* odvisna od konteksta. Felber ne navaja npr. primerov *besed*, ki imajo (klasično) definicijo (npr. *januar*). Po drugi strani naj bi bil pomen *termina* (pojem) odvisen le od položaja v pojmovnem sistemu in naj bi ohranil svoj pomen v vseh kontekstih. Pojmovni pristop sicer ne zanika obstoja polisemije v terminologiji (tj. večpomenskih terminov znotraj iste stroke), vendar prav večpomenski termini dokazujejo ključno vlogo konteksta tudi v terminologiji.

Spodaj navedeni zgledi rabe terminov iz slovenskih jezikoslovnih besedil (zgledi 15–24) in zgleda rabe leksemov splošnega jezika (zgleda 25 in 26) so v nadaljevanju komentirani s poudarkom na opazovanju zmožnosti besedilnega konteksta za razdvoumljanje pomenov terminov oz. besed.

15. Pri opisovanju kranjskega naglasa navaja za **akut** besedo *vrát* der Hals, za cirkumfleks pa *do vrát* bis an der Thor (12), Navedeni besedni par je Valentin Vodnik v svoji slovnici uporabil za ponazoritev dveh tonemsko različnih glasov, ki ju je odkril. Japljju se to ni posvetilo, saj z **akutom** zapisuje daljši potegnjeni glas ali ton, ki je v resnici cirkumflektiran oziroma visok, s cirkumfleksom pa »zelo dolg glas«, ki je dejansko nizek oziroma akutiran (Müller 2011: 102).

²² Poseben primer tega je zgoraj omenjena polikategorizacija. Primer polikategorizacije so npr. *oziralni* *zaimki* v Toporišičevi slovnici, ki so hkrati ugnjezdni pod *samostalniško besedo* in *vezniško besedo*.

²³ Gl. zgoraj zgled 7 iz *Slovenske slovnice* (Bajec idr. 1964): *kdo* in *kaj* se rabita kot samostalnika, ostali vprašalni zaimki pa kot pridevniki. Ker je v *Slovenski slovnici* *zaimek* samostojna besedna vrsta, morata [+samostalnik kot oblikoslovno-skladenjska enota] in [+pridevnik kot oblikoslovno-skladenjska enota] nastopiti kot *differentiae specifica* na nižjih ravneh hierarhije znotraj kategorije *zaimka*. V Toporišičevi *Slovenski slovnici* se [+samostalnik kot oblikoslovno-skladenjska enota] in [+pridevnik kot oblikoslovno-skladenjska enota] pojavita že na ravni delitve besednih vrst, zato pa mora [+zaimek] večkrat nastopiti na nižjih ravneh hierarhije, tj. znotraj *pridevniške besede* in znotraj *samostalniške besede*.

²⁴ Ang. *shades of meaning*. Felber (1984: 107) ne pojasni, ali gre za konotacije, pomenske odenke ali kaj drugega.

16. Teh nekaj zgledov naj približa prvi del Pohlinove slovnice, oblikoslovje. Drugi del vsebuje kratko **skladnjo**, v tretjem delu z zgledi in razlago pojasnjuje svoj črkopis (Pogorelec 2011: 48).
17. Lahko opazujemo arhaičnost jezika *Brižinskih spomenikov*, v katerih se verjetno zaradi prepisa kažeta dve jezikovni stopnji v glasovju in oblikoslovju, mestoma tudi v **skladnji**: znamenja starega so npr. aorist, imperfekt, oziralnik/veznik *eže*, novosti pa so v sklanjatvi pridevnikov (zložena) ... (Pogorelec 2011: 56).
18. **Skladnja** je tista ravnina jezikovnega ustroja, ki je ob tedanjem jezikoslovnem vedenju slabše obravnavana, čeprav jo je v nasprotju s Kopitarjem že Vodnik vpeljal v slovnico in jo poimenoval z lepim slovenskim izrazom *vezenje*, ki pa se ni obdržal (Pogorelec 2011: 93).
19. V teh primerih je odgovarjanje s polnim stavkom stilistična zadeva: Resnice *se boji lažnik* oz. **Lažnik**²⁵ *se boji* resnice. Ker se pri tem **izhodišče** prestavi z desne na levo, prehod pa ostane v sredi, imamo vse tri členitvene dele tudi oblikovno (formalno) potrjene. Ker imamo vprašalnice za vse stavčne člene, nam členitvenih jeder ni težko odkriti (Toporišič 2000: 664).
20. In kaj npr. navadno ni v težišču: samostalniki zelo splošnega pomena kakor *situacija*, *stvar*, *lastnost*, *vprašanje/problem*, *trditev*. **Izhodišče** (tema) so navadno zaimki. Glagoli, zlasti določne oblike, so radi prehod, pridevniki so radi jedro, če se izbrane zveze dajo rabiti kot povedkova določila (Toporišič 2000: 667).
21. Neke vrste merilo za to, ali gre za prosti morfem ali za samostojno besedo (oz. njeno obliko), bi bilo v pregibanju. Če se besedica odziva pravilu o nikalnici, bi bila udeleženska, sicer ne. Med dokaj številnimi zgledi za te vrste zvez v SSKJ je zanikan *ne boš je zvozil*, ki ima gotovo nenikalno **izhodišče** v *zvoziti jo* (Toporišič 2000: 570).
22. Pisani jezik je glavna **osnova** za reprodukcijo govora; ker ni enostavnega razmerja med pisano in govorjeno besedo, je reprodukcija pisane besede dostikrat otežena, zlasti stavčnointonacijsko pa osiromašena (Toporišič 2000: 34).
23. Pri nekaterih enozložnih **osnovah** se v rod. mn. poleg običajne končnice -ø uporablja še končnica -á: *žên* in *žená* (Toporišič 2000: 291).
24. **Vezniška zveza** v primerih 89 in 90 je sicer formalno ista, vendar je med obema razlika v funkciji: v primeru 89 dopolnjuje vezni adverb *tudi* – brez veznika *in* bi bila **zveza** med povednimi določili nepopolna (*Odličnjak je; tudi motovilo* –). V primeru 90 bi *in* lahko opustili, važnejše je izražanje dodatnih lastnosti (*so ga imeli za lenega*), ki jih uvaja adverb *tudi*. **Zveza** *in še* v zanikanem stavku (95) je sinonimna z **zvezo** *in niti, in celo* (*in niti ta ni pristen, in celo ta ni pristen*) (Pogorelec 2021: 204).
25. Za razliko od preteklega leta pa se je zvišala vrednost delnice, in sicer z 2,30 na 2,45 dolarjev. Ves prihodek se je povečal za 8 % in dosegel 18,1 milijardo dolarjev. **Promet** se je povečal v obeh Amerikah in Aziji, v Evropi pa je ostal enak. Po trditvah predsednika Gerstnerja je k dobrim rezultatom precej

²⁵ Krepki tisk je prisoten v izvirnem besedilu.

pripomogel napredek pri prodaji omrežnih izdelkov in storitev, pa tudi dobro sodelovanje z velikimi ustanovami, kot so banke (Gigafida 2.0).

26. Do dolgovaškega mejnega prehoda je leta 1998 peljalo preko 670 tisoč vozil ali preko 1800 na dan, kar pomeni, da je skozi Mursko Soboto vsako minuto hrumel več kot en tovornjak. Lani se je **promet** še povečal. Zaradi tresljajev so na stanovanjskih hišah nastale več milimetrov debele razpoke (Gigafida 2.0).

Na podlagi navedenih zgledov je mogoče podati naslednje ugotovitve o vlogi konteksta pri razdvoumljanju terminov.²⁶ V zgledih 15–18 so primeri večpomenskih terminov. V zgledu 15 se v istem odstavku termin *akut* pojavi v dveh pomenih: 'nizki ton' (prva pojavitev) in 'ostrivec'; besedni kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je v prvem primeru zgled akutirane besede (*vrát*), v drugem pa glagol *zapisovati* (*kaj s čim*) 'uporabljati določene znake pri tvorbi pisnega besedila'. V zgledih 16–18 so prikazani različni pomeni termina *skladnja*. V zgledu 16 *skladnja* označuje 'poglavje o jezikovni ravnini, na kateri se opazuje zlaganje besed v večje enote'; besedni kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je v zgledu 16 pridevnik *kratek* in izjava *drugi del [slovnice] vsebuje kratko skladnjo*, ki kaže na to, da gre za del slovnice, tj. poglavje. V zgledu 17 *skladnja* označuje 'lastnosti jezika/besedil, ki se proučujejo na tej ravnini (tj. skladenjske lastnosti)';²⁷ besedni kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je omejitvev na jezik *Brižinskih spomenikov*, ki se ga opazuje na več ravneh, glasoslovni, oblikoslovni in skladenjski, tj. se opazuje glasoslovne, oblikoslovne in skladenjske lastnosti Brižinskih spomenikov. V zgledu 18 *skladnja* označuje 'jezikovno ravnino, na kateri se opazuje zlaganje besed v večje enote'; besedni kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je trditev, da je *skladnja* »ravnina«.

V zgledih 19–21 so prikazani primeri, ko termin oblikovno (formalno) sovpade z neterminom (tj. z besedo splošnega jezika). V zgledu 19 termin *izhodišče* označuje 'prvi člen pri členitvi po aktualnosti'; kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je širši besedni kontekst (odstavek se nahaja v podpoglavju *Členitev stavka/povedi po aktualnosti*, na začetku katerega so uvedeni osnovni termini, kot so *izhodišče*, *prehod*, *jedro*) in zgled, ki ponazarja opis (*lažnik*, ki je *izhodišče* v novi povedi – se pomakne na levo). V zgledu 20 termin *izhodišče* prav tako označuje 'prvi člen pri členitvi po aktualnosti', besedni kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je sinonim *tema*, naveden v oklepaju. V zgledu 21 beseda *izhodišče* označuje 'osnovo, temelj česa'; kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je širši besedni kontekst (odstavek se nahaja v razdelku v slovnici o posebnih podrednih zvezah, ki nima zveze s členitvijo po aktualnosti, kar izključuje terminološki

²⁶ Hartmann in James (1998: 29) prepoznava 2 pomena termina *kontekst* (ang. *context*), in sicer: 1. del besedila, v katerem se pojavi določena beseda, besedna zveza ali termin (imenovan tudi *besedni kontekst* oz. *kotekst*) in 2. okoliščine, povezane z določeno besedo, besedno zvezo ali terminom (imenovan tudi *situacijski kontekst*, *kontekst rabe* ali *okolje*).

²⁷ Seveda ni nujno, da bi v terminološkem slovarju želeli zabeležiti vse 3 pomena *skladnje*: ohranjen bi bil verjetno en pomen 'jezikovna ravnina' (ali pa 'veda', prim. Toporišič 1992), preostala (preostali) pa po presoji in verjetno tudi z ozirom na pogostost. Kljub temu pa je pred naslovnikom, ki je soočen s konkretno pojavitvijo termina *skladnja*, še vedno naloga, da dekodira v danem kontekstu relevantni pomen termina *skladnja* (četudi ta naloga za področne strokovnjake (jezikoslovce) ni zahtevna).

pomen *izhodišča*), in tudi neposredni besedni kontekst v obliki ponazarjalnega zgleda: nezanikani zgled *zvozi ti jo* je osnova (*izhodišče*) za tvorbo zanikanega *ne boš je zvozil*.

V zgledih 22–23 sta prikazana termin in beseda *osnova*. V zgledu 22 gre za besedo s pomenom ‘kar bistveno določa ali omogoča kaj’; kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je širši besedni kontekst (odstavek se nahaja v poglavju o zvrstnosti slovenskega jezika; gre za opis zapisanih besedil kot prenosniške zvrsti), v katerem nič ne nakazuje terminološkega pomena ‘del pregibne besede pred končnico’, tudi konstrukcija samostalnika *osnova* s predložno vezljivostjo »x je osnova za kaj« izključi terminološki pomen (termin *osnova* ne razvija vezljivosti s predlogom *za*), *osnova* je v tem zgledu torej del splošnega jezika. V zgledu 23 je *osnova* (»*osnovah*«) termin s pomenom ‘del pregibne besede pred končnico’; kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je neposredni besedni kontekst, in sicer zgled enozložne končnice *žên-* (avtonim).

V zgledu 24 je prikazan pojav t. i. terminoloških variacij,²⁸ in sicer tisti podtip, pri katerem gre za izpust ene od sestavin termina, konkretno levega prilastka. V zgledu 24 gre za termin s polno obliko *vezniška zveza*, ki se trikrat pojavi v skrajšani obliki *zveza*. Okrajšana oblika termina, tj. *zveza*, tako načeloma lahko postane dvoumna (teoretično lahko bi označevala besedo *zveza* v splošnem jeziku ali pa druge okrajšane večbesedne termine, npr. *samostalniška zveza*). V zgledu 24 variacije *zveza*, *zveza* in *zvezo* niso dvoumne oz. so razdvoumljene, povsem jasno označujejo isti pojem kot polna oblika termina *vezniška zveza*; kontekst, ki omogoča razdvoumljanje, je besedni kontekst: razdelek, v katerem se nahaja zgled 24, je naslovljen »Različne vezniške zveze z *in*«, tik pred citiranim odstavkom pa so navedeni zgledi 88–98, na katere se sklicuje besedilo. Pri zadnjih dveh pojavitvah *zveze* (»*Zveza in še* v zanikanem stavku (95) je sinonimna z *zvezo in niti*, *in celo*«) k razdvoumljanju prispeva tudi neposredni besedni kontekst: avtonimi kot zgledi v položaju desnega prilastka (*in še*, *in niti*, *in celo*).

V zgledih 25–26 je prikazana beseda *promet* v splošnem jeziku. V obeh zgledih beseda *promet* tvori isto kolokacijo (*promet se poveča*), pri čemer sama kolokacija (oziroma glagol *povečati se*) še ne razdvoumi pomena (če sta povedi, v katerih se pojavi beseda *promet*, izolirani, ni mogoče enoznačno določiti pomena besede *promet*). Pomen razdvoumi širši besedni kontekst: v zgledu 25 gre za (determinologizirani) pomen ‘spreminjanje vrednosti blaga, storitev v denar in obratno’, kar je (med drugim) mogoče določiti z drugimi leksemi v besedilni okolici s tematskega področja gospodarstvo (*delnica*, *prihodek*, *prodaja*, *omrežni izdelki*, *storitve*). V zgledu 26 pomen ‘gibanje, premikanje vozil, oseb po določeni poti’ določi omemba števila vozil v predhodni povedi in navedba posledic gibanja vozil v sledeči povedi.

Analiza zgledov v 15–24 želi pokazati naslednje: potencialna besedilna dvoumnost lahko nastane zaradi večpomenskosti termina (npr. *akut*), zaradi formalnega sovpadanja leksema v splošnem jeziku in termina (npr. *izhodišče*) ali zaradi terminoloških variacij (npr. *vezniška zveza* – *zveza*). Dvoumnost je v teh zgledih res zgolj potencialna, saj besedni kontekst na različne načine omogoča razdvoumljanje pomena termina

²⁸ O terminoloških variacijah gl. Fajfar (2017: 55–8).

ali besede. V zgledih 25–26 je prikazano, da v splošnih (nespecializiranih) besedilih kontekst omogoča razdvoumljanje pomenov **na isti način** kot v strokovnih oz. znanstvenih besedilih. To ne pomeni, da strokovna in znanstvena besedila ter splošna besedila nikoli ne morejo biti dvoumna ali da nikoli niso dvoumna,²⁹ zgoraj prikazani primeri, poskušajo le pokazati, kateri so viri dvoumnosti v besedilih in kako jo besedni kontekst razrešuje, tj. kako se določi pomen, ki je v danem besedilu relevanten. Z vidika naslovnika besedila je namreč vsaka dvoumnost zgolj besedilna: ne glede na to, ali dvoumnost nastane zaradi večpomenskosti na ravni leksikalnega/terminološkega sistema ali npr. zaradi formalnega sovpadu termina in besede splošnega jezika, v vsakem primeru se naslovnik pri odkrivanju nameravanega pomena zanaša na besedni in situacijski kontekst ter na svoje poznavanje sveta.

Zanimivo je tudi, da se pojmovni pristop k terminologiji ne ukvarja s splošnim besediščem v strokovnih in znanstvenih besedilih. Zgornji zgledi namreč kažejo, da splošna leksika, ki je sestavni del teh besedil, v strokovna in znanstvena besedila prav tako vnaša (potencialne) dvoumnosti. Pojmovni pristop ne zna pojasniti, zakaj dvoumnost splošne leksike v strokovnih in znanstvenih besedilih ni moteča, dvoumnost terminologije pa je (oz. naj bi bila).

4 Sklep

Jezikoslovna terminologija kot znanstveni tip metajezika ima edinstven položaj med znanstvenimi disciplinami, ker lahko neposredno citira predmete svojega preučevanja, pri tvorjenju pojmovnih hierarhij pa je podobna vsem ostalim strokam. V jezikoslovju, kjer je predmet proučevanja hkrati tudi sredstvo opisovanja, je treba metajeziku (ne samo terminologiji) posvetiti posebno pozornost. Pomembno ni le to, kaj je ubesedeno, pač pa tudi, kako je ubesedeno. Način ubeseditve lahko razkriva subtilne distinkcije avtorjev in pretanjene modulacije pojmov v kontekstu. Zato ne drži, da (jezikoslovna) terminologija ni odvisna od konteksta, prav nasprotno; kontekst vpliva na aktiviranje lastnosti pojma v konkretnem kontekstu in omogoča določitev pomena termina, ki je relevanten v izbranem sobesedilu.

VIRI

Kozma AHAČIČ, ³2024a: *Kratkoslovnica: slovenska slovnica za osnovno šolo*. Ljubljana: Rokus Klett.

Kozma AHAČIČ, ³2024b: *Slovnica na kvadrat: slovenska slovnica za srednjo šolo*. Ljubljana: Rokus Klett.

²⁹ Upoštevati je treba tudi raven znanja naslovnika strokovnega/znanstvenega besedila (bralca, poslušalca): za nestrokovnjaka bi utegnil biti dvoumen marsikateri primer v zgledih 15–24, medtem ko je za področne strokovnjake (jezikoslovce) razdvoumljanje teh primerov trivialno. Prav tako ni mogoče izključiti možnosti, 1. da je dvoumnost v strokovnem/znanstvenem besedilu lahko tudi namerna, 2. da dvoumnost ni namerna in se je tvorec besedila ne zaveda ali 3. da se tvorec besedila dvoumnosti zaveda, a je ne dojema kot motečo.

- Anton BAJEC, Rudolf KOLARIČ, Mirko RUPEL, Jakob ŠOLAR, ²1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Anton BREZNIK, ⁴1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- Marjeta HUMAR, Jelka ŠMID - KORBAR, Aleš OBREZA (ur.), ²2020: *Farmacevtski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [Na spletu](#).
- Gigafida 2.0*. Korpus pisne standardne slovenščine. [Na spletu](#).
- Anton JANEŽIČ, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: Janez Leon.
- Jernej KOPITAR, 1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana: Wilhelm Heinrich Korn.
- Franz MIKLOSICH, 1868–1874: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Vierter Band. Syntax*. Dunaj: Wilhelm Braumüller.
- Jakob MÜLLER, 2011: Kranjstvo in slovenstvo Jurija Japlja. *Japljev zbornik*. Ur. Marjeta Humar. Kamnik, Ljubljana: Občina Kamnik, Založba ZRC, ZRC SAZU. 93–106.
- Breda POGORELEC, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Breda POGORELEC, 2021: *Veznik v slovenščini: jezikoslovni spisi III*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2., dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. [Na spletu](#).
- Josip ŠUMAN, 1881: *Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Valentin VODNIK, 1811: *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. Ljubljana: Leopold Eger.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ (ur.), 2015: *Slovenske slovnice in pravopisi*. [Na spletu](#).
- Reiner ARNTZ, Heribert PICT, Klaus-Dirk SCHMITZ, ⁷2014: *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Sylvain AUROUX, 1993: *La logique des idées*. Montréal, Paris: Bellarmin, Vrin.
- Vanda BABIČ, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko; Oddelek za slovenistiko.
- Alan D. CRUSE, 1986: *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanja FAJFAR, 2017: *Terminologija v Evropski uniji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Helmut FELBER, 1984: *Terminology manual*. Paris: Unesco, Infoterm.
- Helmut FELBER, ²1995: *Allgemeine Terminologielehre und Wissenstechnik. Theoretische Grundlagen*. Dunaj: TermNet.
- Robert GROŠELJ, 2015: Besedne vrste v slovenskem jeziku. *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ur. Vojko Gorjanc idr. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 498–513. [Na spletu](#).
- Reinhard Rudolf Karl HARTMANN, Gregory JAMES, 1998: *Dictionary of lexicography*. London; New York: Routledge.

- Alenka JELOVŠEK, 2022: Besednovrstnost nedoločnih količinskih izrazov v novejši slovenski leksikografiji. *Slavistična revija* 70/4. 545–56. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4081>.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2021: Konverzija v slovnici in slovarju: izhodišča za prepoznavanje konverzije v leksikografski praksi, *Slavia Centralis* 14/2. 177–94. <https://doi.org/10.18690/scn.14.2.177-194.2021>.
- Jennifer PEARSON, 1998: *Terms in Context*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Josette REY-DEBOVE, ²1997: *Le métalangage: étude linguistique du discours sur le langage*. Pariz: Armand Colin.
- SIST ISO 1087:2021 *Terminološko delo in terminološka znanost – Slovar*. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jože TOPORIŠIČ, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Mitja TROJAR, 2015: Pregled definicij pojma “samostalnik” v izbranih slovenskih slovnica. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 34). 767–74. [Na spletu](#).
- Mitja TROJAR, 2017a: *Development of Slovenian linguistic terminology in Slovenian grammars in the 18th and 19th centuries: Doktorska disertacija*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij.
- Mitja TROJAR, 2017b: Wüster’s view of terminology. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 11. 55–85. [Na spletu](#).
- Mitja TROJAR, 2023: Teorija metajezika in opis avtonimije v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 29/2. 163–88. <https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.06>.
- Mitja TROJAR, 2025: Wüster’s Ideas on Language, Linguistics and Terminology. *Terminology throughout History: a discipline in the making*. Ur. Kara Warburton, John Humbley. Amsterdam: John Benjamins. V tisku.
- Mladen UHLIK, Andreja ŽELE, 2023: Ujemanje v zgradbah z glavnimi števnik: slovenščina v sopostavitvi z drugimi zahodnimi južnoslovanskimi jeziki. *Slavistična revija* 71/4. 337–54. <https://doi.org/10.57589/srl.v71i4.4130>.
- Mladen UHLIK, Andreja ŽELE, 2024: Zgradbe z glavnimi števnik od pet naprej: sopostavitev slovenščine z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 16. 3–26. <https://doi.org/10.3986/16.1.01>.
- Ada VIDOVIČ MUHA, ²2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Eugen WÜSTER, ¹1931: *Internationale Sprachnormung in der Technik besonders in der Elektrotechnik*. Berlin: VDI-Verlag.
- Eugen WÜSTER, ³1991: *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Bonn: Romanistischer Verlag.
- Mojca ŽAGAR KARER, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Andreja ŽELE, 2022: Posamostaljenje oz. substantivizacija v slovenščini: v razmerju do konverzije in poenobesedenja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 14. 97–117. <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.04>.

SUMMARY

Linguistics occupies a unique position among scientific disciplines due to its capacity to directly cite the objects of its study. A central role in the characterization of metalanguage and linguistic terminology is played by autonyms or quoted elements of the primary language within the metalanguage. The semantic properties of linguistic concepts are also of particular interest: an analysis of the concept of *noun* in *Slovenska slovnica* (Bajec et al. 1964) demonstrates that only the totality of asserted statements throughout the grammar provides a comprehensive representation of the concept. This highlights the crucial role of co-text, which is equally essential in the disambiguation of terms—i.e., in determining their specific textual meanings. It is therefore incorrect to assert that (linguistic) terminology is independent of context; on the contrary, context influences the activation of conceptual properties in a given instance and facilitates the determination of a term's meaning as relevant within the co-text.